

БАҲО ВА НОРМАЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ КОММУНИКАЦИЯДА ҚЎЛЛАНИШИ

Сайдазимов Камол Тулкунович

Тошкент педиатрия тиббиёт институти. Ўзбекистон, Тошкент ш.

Аннотация. Мақолада баҳолаш ва деонтик мантиқининг моҳияти, баҳо ва нормаларнинг жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги ўрни ҳамда жамият коммуникатив жараёнларида қўлланилиши ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: мантиқ, баҳолаш мантиғи, деонтик мантиқ, баҳоловчи мулоҳазалар, норма, жамоатчилик фикри, коммуникатив жараёнлар.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОЦЕНОК И НОРМ В СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Сайдазимов Камол Тулкунович

*Начало формы, Ташкентский педиатрический медицинский институт.
Узбекистан, г. Ташкент.*

Аннотация. В статье рассматривается сущность оценок и деонтической логики, роль оценок и норм в формировании общественного мнения, их использование в коммуникативных процессах общества.

Ключевые слова: логика, логика оценок, деонтическая логика, оценочные суждения, нормы, общественное мнение, коммуникативные процессы.

THE USE OF VALUES AND NORMS IN SOCIAL COMMUNICATION

Saydazimov Kamol Tulkunovich

Tashkent Pediatric Medical Institute. Uzbekistan, Tashkent.

Abstract. The article discusses the essence of assessments and deontic logic, the role of assessments and norms in the formation of public opinion, their use in the communicative processes of society.

Keywords: logic, evaluation logic, deontic logic, value judgments, norms, public opinion, communication processes.

КИРИШ

Ҳозирги кунда глобал тармоққа уланиш имконияти бўлган ҳар бир шахс ўзи билган ва билмаган (бевосита ўзи гувоҳ бўлмаган) воқеа-ҳодисаларга муносабат билдириши, яъни бирон фикр-мулоҳазани маъқуллаши ёки уни рад этиши мумкин. Фикр маъқул бўлмаса субъект унга муносабат билдирмаслиги ёки бу ҳақда ўз фикрини ёзиб қўйиши мумкин. Фикр-мулоҳазаларнинг виртуал реалликда бу тарзда муҳокама қилиниши, аниқроқ айтганда баҳоланиши муайян бир фикрга нисбатан жамоатчилик фикрининг ижобий ёки салбий шаклланишига таъсир ўтказди. Бу жараёни тадқиқ қилиш, ҳаракатлар стратегиясида белгилаб берилган вазифаларни бажаришга кенг жамоатчиликни жалб қилишнинг самарали усуллари аниқлаштиришга ёрдам беради, шу боис, республикамиз ижтимоий-гуманитар соҳа вакиллари олдида турган муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

ИШНИНГ МАҚСАДИ

Адабиётлар билан ишлаш, манбаларни ўрганиш ва маълумотлар таҳлили орқали тиббий олий таълим муассасаларида баҳо ва нормаларнинг жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги аҳамияти масалаларини ёритишдан иборат.

Қўлланилган усуллар

Адабиётлар билан ишлаш ва назарий таҳлил.

Олинган натижалар муҳокамаси

Ҳозирги кунда теварак атроф, ижтимоий, сиёсий-иқтисодий воқеа ҳодисалар ҳақида маълумотга эга бўлиш жараёни инсон учун қийинчилик туғдирмайди. Инсон ҳаётида тушуниш ва тушунтириш жараёни эса улкан маъсулиятдир. Бу эса инсон дунё ҳақидаги турли ёлғон тасаввурлардан озод этишига, олам ва ўзлигини тўғри англашга наф берадиган воситалардан бири бўлиб хизмат қилади.

Баҳолаш мантиғи – мантиқ илмида баҳоловчи мулоҳазаларнинг мантиқий тузилиши ва мантиқий боғловчиларни ўрганувчи бўлим. Унда қуйидаги ҳолатлар муҳим ҳисобланади: 1) ҳеч бир нарса бир вақтда ҳам яхши, ҳам аҳамиятсиз; аҳамиятсиз ва ёмон бўлмайди; 2) агар бирор нарса аҳамиятсиз бўлса, унинг акси ҳам аҳамиятсиздир; 3) баҳоланиётганларнинг биринчиси яхши ва иккинчиси яхши бўлиши мумкин, агар биринчи ва иккинчиси яхши бўлса. Баҳоловчи мулоҳазалар кундалик ҳаётда ва ижтимоий фалсафий фанларда кенг қўлланилади [1:67].

Маълумки, баҳолаш ва тушуниш масаласи мантиқда универсал таффакур жараёнларидан бири бўлиб, улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ҳамда бир-бирига қарама-қарши тушунчалар сифатида намоён бўлиб келган. Чунки неопозитивизм кўра тушунтириш масаласи нафақат ягона, балки энг асосий вазифалардан эканини таъкидласа, фалсафий герменевтика табиий фанлардаги тушунтириш жараёнини чегаралаб, фақатгина гуманитар фанлар доирасидан чиқмаслигини белгилаб берган.

Тушуниш инсон фаолиятининг маъноларини тушуниш ва маъно хосил қилиш тарзида келиши мумкин. Тушуниш бошқа одамнинг “маънолар олами”га кириб бориш, унинг фикр ва ўй-кечинмаларини тушуниб етиш ва уларни талқин қилиш билан боғлиқ. Тушуниш – маънони қидиришдир, зеро, фақат маъноли нарсанигина тушуниш мумкин [2:120].

Баҳоловчи мулоҳазалар мантиқ илмининг баҳолаш мантиғида кенг ўрганилади. Баҳолаш мантиғида аксиологик тўлиқлик ва аксиологик зиддиятсизлик тамойиллари амал қилади. Аксиологик тўлиқлик тамойилига кўра, объект яхши ёки аҳамиятсиз ёки ёмон деб баҳоланади. Аксиологик зиддиятсизлик тамойилига кўра эса бир бирига ўзаро зид бўлган ҳолатлар биргаликда яхши (ёмон) бўлмайди.

Жамиятдаги юз бераётган баъзи ижтимоий воқеликлар, мавжуд ҳолатга нисбатан билдирилган жамоатчилик фикрлари жамланмиси мантиқда ахлоқий принципларига асосланган баҳоловчи мулоҳазаларни шакллантиради.

Жамоатчилик фикри – фуқаролик жамиятнинг кўзгуси деб бекор айтилмаган. Маълумки, жамоатчилик фикри – бу ижтимоий воқеликка, ҳодисаларга, ижтимоий гуруҳлар ёки алоҳида шахснинг фаолиятига бўлган муносабатларни ўз ичига олувчи онг шакли. Ижтимоий фикр замирида маълум бир воқеани ўзида акс эттириб, у орқали муайян ижтимоий масалаларни маъқуллаш ёки қоралашда намоён бўлади. Ижтимоий гуруҳлар доирасида шахслар ўртасидаги муносабатларнинг муайян меъёрларини белгилайди. Бугунги кун ривожланаётган коммуникатив технологиялар жамиятнинг менталитетига таъсир этиб, ижтимоий гуруҳлар ўртасида кўпгина ижтимоий муносабатлар моделини шакллантирмоқда. Интернетнинг турли ижтимоий тармоқларидаги мулоҳазалар, раддиялар жамиятни фаоллаштириш омилига айланиб улгурган.

Бугунги кунда ўн минглаб локал тармоқларни ягона тизимга бирлаштирган ҳолда дунёнинг исталган нуқтасига ахборот узата олувчи коммуникация воситасига айланди. Шу тариқа интернет анаънавий ОАВларни кенг истеъмолдан сиқиб чиқармоқда. Шу маънода интернет нафақат фуқароларнинг хулқ-атворларини шакллантирувчи анаънавий ОАВлар сиқиб чиқараётган балки ўзи ҳам кундан-кунга кенг тармоқ отаётган коммуникация воситасига айланиб бормоқда. Бу эса интернетни кишилар ўртасидаги ўзаро коммуникация макони, хусусан унинг таркибий қисми саналувчи сиёсий манипуляцияларни амалга ошириш муҳити сифатида ҳам кўриб чиқишга зарурат мавжуд эканлигини намоён қилади. Фойдаланувчига зарур ахборотни излаб топиш жараёнини соддалаштириш мақсадида у ва унинг қизиқишлари ҳақидаги маълумотларни йиғиш ҳам бу борадаги жиддий муаммолардан бири саналади. Бу эса ўз навбатида шахсий маълумотлар хавфсизлигига нисбатан турли таҳдидларни юзага келтириши мумкин [9:144]. Шахс ҳақидаги маълумотларни йиғиш унинг “виртуал психологик портрети”ни яратиш ҳамда шу орқали мазкур шахсни бошқариш имконини беради.

Виртуал воқеликнинг баҳс – мунозарага сабаб бўлаётган кўпгина ижтимоий ҳаётнинг ранг баранг тусдаги мураккаб масалалар ечимида ижтимоий гуруҳлар, шахс ўзининг субъектив фикрлари асосида баҳоловчи мулоҳазаларни юзага келтиради. Баҳо ва нормалар жамоатчилик фикрини шакллантиришда катта аҳамият касб этади. Ҳар қандай шахс теварак атрофида содир бўлаётган воқеага, ҳолатга нисбатан ўз шахсий фикрини, баҳосини билдиради. Ўз навбатида маълум бир объектга нисбатан коммуникатив жараёни ўз ичига олади. Баҳолашда экспрессив орқали ҳам шахс, ижтимоий гуруҳларларнинг ижтимоий ҳолатларни, нормалар асосида шахсий маъқуллаш ёки қоралаш баҳоларини ўзида акс эттиради [10:1784].

Баҳолаш мантиғи – мантиқ илмида баҳоловчи мулоҳазаларнинг мантиқий тузилиши ва мантиқий боғловчиларини ўрганувчи бўлимдир. Баҳолаш мантиғида аксиологик тўлиқлик ва аксиологик зиддиятсизлик тамойиллари амал қилади. Аксиологик тўлиқлик тамойилига кўра, объект яхши ёки аҳамиятсиз ёки ёмон деб баҳоланади. Аксиологик зиддиятсизлик тамойилида эса, бир-бирига ўзаро зид бўлган ҳолатлар биргаликда яхши (ёмон) бўлмайди. Бу тамойил қабул қилинган баҳолаш тизимининг ички зиддиятсизлигини талаб қилади, аслида эса баҳолаш, кўпинча ноизчил бўлади [1:132].

Баҳо – тасвирловчи мулоҳазаларнинг биргаликда ифодаланиши уларнинг таркибий қисмларидаги ўхшашликка боғлиқ:

1) субъект – мулоҳазаларнинг ҳар икки турида ҳам баҳолаш ёки тасвирлаш алоҳида шахс ёки груҳ номидан баён қилинади;

2) предмет – маълум бир ҳолат баҳоланади ёки тасвирланади;

3) характер – баҳолаш жараёнида маълум бир объектнинг қимматини ифодаловчи (абсолют баҳолаш, қиёсий баҳолаш) ёки ҳолатини ифодаловчи кўрсатма;

4) асос (ёндашув) – объектнинг қайси нуқтаи назардан (позициядан) баҳоланиши ёки тасвирланиши;

Бу элементларнинг бирортаси мулоҳазада бўлмаса баҳоловчи ёки тасвирловчи мулоҳазанинг моҳияти тўлиқ ифода этилмайди. Мисол қилиб агрономнинг мулоҳазаси олсак: “Яхшиямки, апрел-май ойларида ҳаво илиқ ва тез-тез ёмғир ёғиб туради, яхши ҳосил олишга ишонса бўлади”. Баҳолаш субъекти – агроном, баҳолаш объекти – апрел-май ойларидаги ҳаво, баҳолаш характери – “яхши” сўзи ва баҳолаш асоси (ёндашув) – келажакдаги ҳосилнинг кўринишлари.

Деонтик мантиқ изланувчилар ва уларнинг семантик интерпретациялари ҳақидаги тадқиқодларига эътибор беришга ҳаракат қиламиз. Улар деонтик мантиқнинг ҳақиқатлилиқ шартларига эътиборларини қаратганлар. Шунини айтиш жоизки, уларнинг изланишларида реализм ва концептуализм ўртасидаги фарқли томонлар моҳияти кам ўрганилган. Деонтик мантиқ бўйича олиб борилган тадқиқодларда: деонтик ҳақиқатни аниқлашда реаллик тушунчасини кенгатириш лозимлиги;

реалликка апелляция этиш етарли эмас, балки реаллик билан таққослаб туриб, мавжуд воқеиликка эътибор бериш зарурлигини кўрсатиб ўтилади [3:167].

Коммуникатив жараёнлар билан боғлиқ баҳо ва нормаларни ўрганишда формал мантиқнинг усулларида фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Масалан, немис файласуфи, феноменология асосчиларидан бири Эдмунд Гуссерль шундай дейди: “Формал мантиқ аста секинлик билан кенгайиб борадики натижада у ўзида формал аксиология ва методологияни акс эттиради. Бу жараён эса баҳолаш мантиғини ривожланишига олиб келади. Ҳар бир ижтимоий соҳа ўзининг “синтактик” категориялари, ўзига хос асосий модал тушунчалари, дедуктив шакллари ва натижада ўзининг “формал мантиғи”га эга бўлади.”

Норма (норматив ёки деонтик мулоҳазалар) – жазолаш оҳанги орқали амалга ошириладиган мулоҳаза бўлиб, буйруқ, талаб, қоидалар кўринишида намоён бўлади. Масалан: “Дарс жараёнида жим ўтир!”, “Ота-онага ғамхўрлик қилишинг шарт”, “Хонани зудлик билан бўшатинг!”. Нормалар ҳам чин ёки хато бўлмай, балки асосли ёки асоссиз бўлади.

Нормаларнинг структуравий элементлари қуйидагилардан иборат: 1) нормаларнинг характери – (мажбур қилади, рухсат беради ёки таъқиқлайди); 2) нормаларнинг мазмуни – (бажарилиши мажбурий бўлган, мумкин бўлган, ман қилинган); 3) нормаларнинг қўлланиш шартлари; 4) норманинг агенти ёки субъекти [1:128].

Нормалар шартлилик ёки тақиқ шаклида келиб кундалик тилда “шарт бўлган”, “тасдиқлаш мумкин бўлган” ёки “тақиқланган” каби императив мулоҳазалар билан ифодаланилади. Бу: “шарт бўлган”, “тасдиқлаш мумкин бўлган” ёки “тақиқланган” каби терминлар умумий ҳаракатлар билан мос келиб, ўз навбатида норматив гапларни шакллантиради.

Инсонлар ҳатти-ҳаракатини бошқариш – бу нормаларнинг муҳим вазифаларидан бири бўлиб, келажакдаги ҳаракатларни бошқариш мумкинлиги шубҳасиз; келажак билан нисбат олиниши эса нормаларнинг регулятив функцияси эканлигини белгилайди [4:139]. Ҳозирги кунда нормаларнинг шакллари жамиятда тартибот, буйруқ, йўл ҳаракати қоидаси, маълум бир технологиянинг талаби, этикет, ҳуқуқ нормалари ва ҳ.к. кўринишда мавжуд бўлиб аксарият қисми мажбурий, рухсат бериш, тақиқлаш каби тушунчалар орқали ифодаланилади. Бунда қоида ва буйруқлар регулятив вазифани бажаради ва жамиятдаги инсон ҳатти-ҳаракатларини тартиблашга кўмаклашади. Уларни бажарилиши эса жамиятдаги шахсларнинг у ёки бу стандарт, стереотипларга бўйсунганини намоён қилади. Бундай стандартлар аксарият ҳолларда ахлоқий норма, ҳуқуқий кодекс каби тизимларда, норматив мулоҳазаларда намоён бўлади.

Баҳолаш мантиғи шаклланиши жамиятда баҳолашга доир ҳукм ва ҳулосаларнинг изчил таҳлили билан боғлиқ. Фалсафий ва методологик илмий йўналишларда жамоатчилик фикрларни ўрганиш, маълум бир

объектни баҳолаш, тасвирлаш эҳтиёжи баҳолаш мантиғини ҳам шаклланишига олиб келди. Чунки баҳолаш мавжуд бўлган ижтимоий, фалсафий, ахлоқий, ҳуқуқий мулоҳазалар ёрдамида фан объекти ва методологияси тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилишга, ижтимоий тартиб-қоидалар ҳақидаги билиш жараёнини тизимлаштиришга ёрдам беради.

Жамиятда яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва ёвузлик каби асосий ахлоқий категорияларнинг қарама қаршилиги ҳақидаги ижтимоий фикр мулоҳазаларида баҳс-мунозаранинг мавжуд бўлиши таббӣй ҳолат. Бунда очиқ ва равшан бўлган мулоҳазалар орқали мантиқий баҳолаш ва нормаларнинг илмий тадқиқотини олиб бориш мушкул ёки имконсиздек туюлади. Суқрот бир мулоҳазада ҳақиқат ва баҳолаш ўртасидаги қийматини изоҳлаш имконият билан боғлиқ қийинчиликларга дуч келган. Унинг фикрича ҳақиқатпарвар, адолатпарвар инсон адолатсиз ҳатти-ҳаракатлар содир этиши мумкин эмас, йўқса у адалатлилиқ мезонларига жавоб бермай қолади. Баҳолаш мантиғи модал мантиқнинг тармоқларидан бири бўлиб, “яхши”, “ёмон”, “аҳамиятсиз” тушунчалари орқали шаклланувчи абсолют баҳолаш мантиғи ва “яхшироқ”, “ёмонроқ”, “тенг қимматли” (бир хил) тушунчалари орқали шаклланувчи қиёсий баҳолаш мантиғини ўз ичига олади. Баҳолашнинг мантиқий назарияси таққословчи баҳолаш мантиғи ва мутлоқ мантиғини ўз ичига олади. Баҳолаш мантиғи баҳолаш ва нормаларни акс эттиришдан бошланган. Албатта у мантиқийлик чегарасидан чиқмай мантиқ усулларида фойдаланган ҳолда ижтимоий фанлар билан бир қаторда жамиятдаги воқеа ҳодисаларга нисбатан тасвирловчи ва тасдиқловчи баҳолаш мулоҳазалари ўрганиб борди. Тилда баҳолашни ифодалаш услуби хилма-хил бўлиб, баҳоловчи мулоҳазалар баҳолаш характерини ифодалашда маълум бир ижтимоий стандарт, қоида, намуна, конвенция, илтимос ва ваъда каби шаклларда ўз ифодасини топади.

Баҳо ва нормалар фалсафий ёндашуви тадқиқотида ниҳоятда мураккаб ва серқирра илмий объект ҳисобланади. Чунки баҳо ва нормалар жамиятда яхшилик, мажбурият, адолат, ҳаёт мазмуни, инсон фазилати ва қадр-қиммати, ҳақиқат каби ахлоқий категориялари билан чамбарчас боғлиқ. Бу каби масалалар ечими антик даврлардан бошланиб файласуф, мутафаккирларнинг эътиборида бўлиб келган. Шахс одатий кундалиқ ҳаётида учраб турадиган турли ижтимоий масалалар ечими жамият тақдирига фойдали ёки зарар келтирадиган натижадарда ижтимоий, шахсий фикр ва мулоҳазаларга эҳтиёж туғилади. Баҳолаш мантиғида ўртага қўйиладиган масалалардан бири ҳам мулоҳазаларни, далиллар асосида биринчидан, чин ёки ёлғонлигини; иккинчидан, мантиқий модал тушунчаларни таҳлилини; учинчидан, мантиқий, илмий усуллардан фойдаланган ҳолда мулоҳазаларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлашдан иборат. Ушбу жараёнда фикр мулоҳазаларнинг объектив ёки субъектив характерга эгаллигини инобатга олган ҳолда “яхши”, “ёмон”, “бефарқ” каби тушунчалар билан қиёсий ўрганишни ўз ичига олади.

Жамиятда юзага келадиган ижтимоий, ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий масалалар ижтимоий муҳокама, баҳс-мунозарага дуч келмай иложи йўқ. Қизиқарли томони шундаки, инсон ўзининг ҳуқ-атвори баҳосини жамиятда мавжуд бўлган нормалар асосида белгилаб бэриладиган баҳога муҳтожлигини, уни маънан рағбатлантирувчи куч сифатида ўзида эмас балки объектив факторларда топишга ҳаракат қилади.

Жамият тўлақонли ривожланиши учун унда турли фикрловчи гуруҳлар, кишилар, ҳаракатлар, партияларнинг бўлиши мақсадга мувофиқ саналади. Улар ўз фикрларини очик-ойдин ифодалашлари, ўзгалардаги нуқсонларни, камчиликларни танқид қилишлари имконига эга бўлиши ва бунда ҳеч қандай тайзиқларга дуч келмаслиги керак. Бунда танқид нафақат юқоридан пастга, балки пастдан юқорига ҳам амалга оширилиши керак [5:83].

Баҳо ва норма конструктив тизимлаштириш жараёни индивидуал ва ижтимоий қадриятлар комплексига бевосита сингиб кетади. Баҳолаш ва деонтик мулоҳазалар феноменологик нуқтаи-назаридан ижтимоий онг орқали кадр-қимматга эга бўлган нарса ва ҳодисаларни билиш, англашни амалга ошириш вазифаларини бажаради. Бу жараёнда эса моддий ва маънавий қадриятлар тизимида янги субъектив ёки объектив ёндашувлар, тамойиллар пайдо бўла бошлайди.

Албатта, шахсинг шаклланиб боришида ҳам унга таъсир ўтказувчи маънавий, моддий, ижтимоий шароитлар, воситаларни ҳам инобатга олиш зарур. Баҳо ва нормалар ижтимоий ҳаётда зарурий восита ҳисобланади. Инсон ижтимоий мавжудот сифатида у кимнидир фикрига, ўзининг ҳатти-ҳаракатларини баҳолашга муҳтожлигини сезади. Баҳо ижтимоий қадриятларни юзага келишида функционал вазифани бажаради. Баҳолаш жараёни шахсий ва ижтимоий қадриятлар тизимига сингиб кетган бўлиб, фалсафий нуқтаи-назардан у жамиятдаги умумбашарий, умуминсоний, ахлоқий, маънавий аҳамиятини ифодалайди. Ижтимоий баҳолаш жараёни тарихий тараққиёт маҳсули сифатида инсон, унинг фаолияти, турмуш тарзи, ҳатти-ҳаракат, ишонч эътиқодига таъсир ўтказиб келган. Нормалар эса қадимдан жамият ҳаётини тартибга солувчи восита сифатида ўзини намоён этади. Жамият борлигини ривожланиши, унинг тараққиёти қонуниятларини, ундаги ҳодиса ва жараёнларни тизимли равишда тартибга солади. Нормалар инсонлар ўртасидаги муносабатларни ахлоқий, ҳуқуқий тартибга солиш уни самарали амалга оширишни ташкил этиш учун ҳам зарурий механизм сифатида шаклланиб, ижтимоий гуруҳлар фаолияти, кишилар ҳатти-ҳаракатларини маълум йўналишга бурадиган тегишли меъёрга соладиган маънавий ҳодисага айланади.

Жамиятда баҳолаш масаласи инсон фаолияти, турмуш тарзига боғлиқ бўлган ижтимоий-фалсафий, диний, ҳуқуқий концепсияларга боғлиқ жараён ҳисобланади. Умуман олганда, баҳолаш жараёнининг хусусияти шундан иборатки, бунда объектнинг умумий манзарасини яқдил ҳолатда объектив ёки субъектив ифодаланади. Субъект томонидан таҳлил

этилатган объектнинг салбий кўрсаткичлари мавжуд бўлиб, маълум бир нормаларга зид бўлган ҳолатда шу объектга нисбатан турли ижтимоий баҳо билдириш юзага келади.

Баҳо ва нормаларга фалсафий ёндашуви асосини қуйидаги мезонлар ташкил этади:

Биринчиси – баҳо ва нормалар инсон ва жамият билан узвий алоқадорлиги, жамиятда воқеа ҳодисаларга маънавий асосини ташкил этилиши.

Иккинчиси – баҳо ва нормаларнинг бир-бирини тақозо этиб боради, яъни нормаларга асосланган инсон ҳатти-ҳаракатларига (ижобий ёки салбий фикр билдириш) ижтимоий баҳоланиш жараёнини амалга оширилиш ҳолати.

Учинчиси – баҳо ва нормаларнинг жамият ижтимоий тараққиётига боғлиқлиги. Жамиятнинг умумий манфаатларига хизмат қилиши. Жамиятдаги турли фикр мулоҳазаларни, билимларнинг чинлиги масаласини ечимини топишга асос бўлиши.

Баҳо ва нормаларнинг фалсафада қуйидаги асосий вазифалари мавжуд:

Биринчиси – баҳо ва нормаларнинг методологик функцияси. Баҳолаш ва нормалар жараёнини тадқиқ этиш воситалари бўлмиш категориялар, тушунчалар, қонунлар илмий жиҳатдан ишлаб чиқилади. Ана шу ишлаб чиқилган илмий таъриф ва тушунчалар, фанларда йўриқнома вазифасини бажаради.

Иккинчиси – баҳо ва нормаларнинг эвристик функцияси. Баҳо ва нормаларнинг ижтимоий воқеликни мантиқий усуллари ва методик воситалари тизимига эга. Ушбу вазифа орқали жамиятдаги воқеа ҳодисаларни шарҳлаш билангина эмас, балки бу ҳодисаларнинг моҳиятини очиш, янги методологик принципларини топиш билан ҳам шуғулланади.

Учинчиси – баҳо ва нормаларнинг илмий-амалий функцияси. Ҳар қандай ижтимоий воқеа ҳодисалар тўғрисидаги фикр мулоҳазалар муайян илмий далилларга асосланиши керак. Борлиқдаги мавжуд бўлган воқеликга ижтимоий, фалсафий, ахлоқий, ҳуқуқий нормалари бўйича амалий тавсияларни ишлаб чиқади.

Тўртинчиси – баҳо ва нормаларнинг илмий башорат функцияси. Башорат – (араб. хушхабар) – илмий билишнинг бир шакли, ҳали фанга тўла маълум бўлмаган, имконият тариқасидаги ҳодисалар, турли жараёнлар тўғрисида олдиндан фикр айтиш. Баҳо ва нормаларни илмий ўрганиш асосида уларнинг келажакдаги ифодаси тўғрисида башорат қилишни англатади.

Бешинчиси – баҳо ва нормаларнинг тарбиявий функцияси. Ёшларда ўсиб бораётган билиш эҳтиёжларини қондириш, ўзлигини англаш ва тарбия жараёнларида индивидуал баҳо бэра олиш, мустақил фикр мулоҳаза юритишга хизмат қилади.

Баҳо ва нормалар вазифалари жамиятдаги воқеа-ҳодисалар ва жараёнларни билишга, уларнинг қонуниятларини очишга қаратилган умумфалсафий, хусусий-илмий усуллар, йўллар, қоидалар ва воситалар тизимидир. Бу усуллардан фойдаланиш олиб борилаётган тадқиқотнинг предмети ва вазифаларига боғлиқ.

Олтинчиси – баҳо ва нормаларни тасвирловчи функцияси. Мулоҳаза ва воқеликни таққослашнинг бирламчи вазифаси воқеликдаги реал ҳолат кўринишида бўлган мулоҳаза терминларида учрайдиган “чин” ва “хато” тушунчаларни тасвирловчи ифода сифатида намоён бўлишини таъминлайди.

Еттинчиси – нормаларни баҳоловчи функцияси. Мулоҳаза стандарт, режа сифатида намоён бўлади ва “яхши”, “ёмон”, “аҳамиятсиз” тушунчалари орқали келтирилган ҳолат, воқелик билан таққосланади [6:78].

Баҳолаш ва нормалар мантиқининг асосий мақсади – билимлар чинлик шартларини аниқлаш ва эффектив билиш жараёнларини ишлаб чиқишдан иборат. Чунки мантиқий билиш инсон тафаккур маданиятини оширади, жамиятдаги мулоҳазаларнинг мантиқий кетма-кетлилигини ва уларнинг исботланишини ўз ичига олади. Билимларнинг чинлик тамойиллари қуйидаги асосий шакллари мавжуд бўлиб:

Билимларнинг объективлик тамойили. Фанда воқеа ҳодисаларнинг ички моҳиятини ёритиб беришда, ноаниқликлар, иккилама фикрларни олдини олишни ифода этади [8:117].

Билимларнинг ижтимоий конструктивлик тамойили. Ижтимоий муҳитда инсонлар ўртасидаги муносабатларни моҳиятини очиб беради. Чунки инсон ўзининг ижтимоий ҳаракатларини ўзгаларнинг фикру мулоҳазаларига эҳтиёж сезиб, уларга асосланади.

Билимларни интерпретатив тамойили. Инсон жамиятда ижтимоий ҳатти-ҳаракатлар, мавжуд бўлган ёзма ёки оғзаки манбаларни тушуниш ва мулоҳаза қилишини ифода этади.

Билимларнинг репрезентатив тамойили. Борлиқдаги воқеа ҳодисаларни инсон томонидан тасаввур қила олишини ўз ичига олади.

Ҳозирги кунда инсон учун маълумотлар олиш имконияти кенглигини инобатга олган ҳолда, уларнинг чин ёки ёлғон эканлигини исботлаш муҳим ҳисобланади. Албатта, чин ёки ёлғон билимларга таяниш, инсон ҳаёти, ижтимоий муҳит, жамиятда барқарорлик ёки салбий ҳолатларга олиб келиши мумкин. Фалсафа тарихида бу масалаларга бўлган турли ёндашувни кўриб чиқамиз.

Қадимги Юнонистонда билимларнинг чинлиги масаласида Арасту ҳам ўзининг “Толика” асарида инсон тафаккури ишончли ёки эҳтимолий билимларни ажрата олиши шарт деб билади. Чунки жамиятда қарама-қарши, норозилик ҳолатини олдини олишда аниқ илмий усулларни излаб топиш муҳим эканлигини кўрсатади.

Фалсафада қарама қаршиликларнинг бирлиги ва кураши қонунига асосланадиган бўлсак, борлиқдаги ҳар қандай воқеа ҳодисалар, жараёнлар қарама қарши бўлган тушунчаларга эга. Шу ўринда мантиқнинг асосий жараёни ҳам билимларнинг чин ёки ёлғон асосларини исботлашадан иборат.

ХУЛОСА

Баҳолаш ва деонтик мантиқининг моҳияти, баҳо ва нормаларнинг жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги ўрни ҳамда жамият коммуникатив жараёнларида қўлланилиши ҳақида фикр юритилади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Д.Файзихўжаева. Мантиқ Изоҳли луғат. “Тамаддун” Тошкент. 2015. 35 бет
2. Н. Шермухамедова. Фалсафа ва фан методологияси. Тошкент 2008. 312 б.
3. А.А.Ивин. Основания логики оценок. Москва.1970. 18 бет
4. Thomason R.H. Deontic Logic as Founded on Tens Logic // New Studies in Deontic Logic / ed. R.Hilpinen. Dordrecht; Boston; London, 1981. P. 165-176.
5. Ж.Я. Яхшиликов, Н.Э. Муҳаммадиев. Миллий ғоя ва мафкура. Т. “Фан”. 2015. 69 б.
6. К.Сайдазимов. Баҳо ва норма тушунчаларига фалсафий ёндашув. СамДУ ахборотномаси. 2022 йил, 4-сон. 76-81 бет.
7. Абдурахим Эркаев. Маънавият ва тараққиёт. “Маънавият”-2009-Б-230.
8. Отабек Бозоров. Бугунги куннинг энг долзарб вазифаси. Тинчлик – бебаҳо неъмат. Тинчлик ва осойишталик – олий неъмат. Тинчлик ва осойишталик – олий неъмат/масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур; Ўзбекистон мусулмонлари идораси; Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. – Тошкент: “Movarounnahr”, 2013. Б-86
9. Парутдинов Шукритдин Илёсовис. Мустақиллик ва жамият тараққиётига таҳдид муаммоаси. (сиёсий таҳлил тажрибаси) С.ф.н. илмий даражаси учун ёзилган дис. 23.00.02. Т.: 1999.
10. Отабек Бозоров. Бугунги куннинг энг долзарб вазифаси. Тинчлик ва осойишталик – олий неъмат / масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур; Ўзбекистон мусулмонлари идораси; Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. – Т.: “Movarounnahr”, 2013. Б86-87.
11. Муҳаммаджон Қуроноф. Ниқоб ортига бир нигоҳ. Т. “Маънавият”. 2018. Б-12.
12. Смирнов А. Великая миссия американских мормонов: код Ромни. Сайт “Радио голос России”, 10.10.2012. URL: http://rus.ruvr.ru/2012_10_10/Velikaja-missja-amerikanskih-mormonov-kod-Romni/.
13. «Азбука преподавания прав человека» (подготовлена ООН в качестве средства образования в области прав человека. – http://www.un.org/russian/hr/abc/ch3_12.html.
14. Rasulovich, T. S., Kurbankulovich, K. A., Jamoliddinovna, K. M., Samadovich, T. K., & Tulkinovich, S. K. (2022). Forms and Characteristics of Virtual Spiritual Threats. Telematique, 7146-7155.

15. Sh.S.Shoyimova, M.K.Xoshimova, Sh.R.Mirzayeva, M.M.Qo'ziboyeva. Ta'lim texnologiyalari. Darslik. // – T.: «TURON-IQBOL», 2020. 264 bet.
16. Sh.S.Shoyimova, Sh.R.Mirzaeva, N.M.Gafurova, G.O.Tulaganova. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DISTANCE LEARNING IN MEDICAL HIGHER EDUCATION // International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity, Vol.13, No. 1, (2022), pp. 07–14 <http://sersc.org/journals/index.php/IJDRBC/article/view/37779>
17. Sh.Shoyimova, Sh.Mirzayeva, U.Qarshiboyeva. Kasbiy ta'lim metodikasi. Darslik. //–Toshkent: «TURON-IQBOL», 2020. 240 bet <http://library.ziyonet.uz/uz/book/126875>
18. Umarov B.M., Shoyimova Sh.S., Ro'ziyeva D.I. Pedagogika.Psixologiya. – Darslik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. –T.: «IJOD-PRINT» -332 bet. 2019.
19. Акрамова Л. Ю., Мирзаева Ш. Р. ГРАФИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАТОРЫ КАК СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ КЛИНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ МЕДВУЗА // Экономика и социум. – 2015. – №. 2-1. – С. 143-146.
20. Ахмедова, М., Алимова, М. М., & Каримова, М. Ж. (2014). Современные аспекты роли развития духовности в воспитании подрастающего поколения. Молодой ученый, (6), 863-865.
21. Худайбердиев А. К., Алимова М. М., Абдуназаров О. А. Значение манипуляций как угрозы информационно-психологической безопасности личности //Научный аспект. – 2015. – №. 1-1. – С. 97-100.
22. Худайбердиев А. К. Узбекистан: проблемы защиты молодежи от вредной информации в условиях глобализации (Социально-философский анализ) //Россия и мусульманский мир. – 2019. – №. 3. – С. 36-41.
23. Худайбердиев А. Янгиланаётган Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати қатъият билан давом эттирилмоқда //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 912-918.
24. Шойимова Ш.С., Мирзаева Ш.Р., Мирзаева Н.А. Олий таълимда ўқитишнинг кредит тизимини жорий этиш хусусиятлари. “Олий тиббий таълим: фан ва таълим интеграция масалалари” ўқув-услугий конференцияси, ТошПТИ 27 декабрь 2019 йил, 178-185 бетлар.
25. Шойимова Ш.С., Пулатхонова Д.Т. Основные этапы становления личности профессионала. Международный научно-практический журнал «Мир педагогики и психологии». №2 (7), 2017 й., с. 14 – 18.
26. Шойимова Ш.С., Расулова З.С., Курбонова Г.Б. Касбий- педагогик фаолият структурасининг психологик хусусиятлари. «Интернаука»: научный журнал – № 20(54). – М., Изд. «Интернаука», 2018 йил, г. Москва. 61-63 бетлар.
27. Шойимова Ш.С. Мутахассис шахсининг касбий камолоти масалалари. Интернаука №19 (195), часть 6, 2021 г. С 19-21.

28. Шойимова Ш.С. Мутахассис шахсининг касбий камолоти масалалари. Интернаука №19 (195), часть 6, 2021 г. С 19-21.

29. Шойимова Ш.С., Файзиева М.Д. Меҳнат жараёнида субъектнинг касбий шаклланиш муаммоси. Интернаука №23-4 (105), часть 4, 2019 г. С 48-49.

30. Шойимова Ш.С., Шойимова Ш.С. Бўлажак мутахассисларни психологияга оид билимлар билан қуроллантириш масалалари. Интернаука. Научный журнал № 10 (233) Март 2022 г. Часть 5. С 20-22.

31. Уста-Азизова, Дилноза Ахраровна, and Гулруххон Абдуллахужаева. "ОСНОВНЫЕ НАВЫКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В МЕДИЦИНЕ." Colloquium-journal. No. 1-4. Голопристанський міськрайонний центр зайнятості= Голопристанский районный центр занятости, 2019.

32. Сайдазимов, Камол Тулкунович, and Хуррам Фармонович Хайдаров. "Специфика социального закона." Austrian Journal of Humanities and Social Sciences 1.3-4 (2015): 165-168.